

บทที่ 6 ปัจเจกิมบท

สรุป

ประเด็นหลักทั้งสามประเด็นที่น่าสนใจในวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ผู้ศึกษาพยายามเชื่อมโยงเพื่อแสดงให้เห็นว่า พหุสังคม วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ และการธำรงชาติพันธุ์ มีความสัมพันธ์ต่อกัน นั่นคือ ในขณะที่พหุสังคมมีส่วนในการกำหนดพฤติกรรมเชิงเศรษฐกิจและการธำรงเอกลักษณ์และพรมแดนทางชาติพันธุ์ ทว่าในทางกลับกัน การธำรงรักษาเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ก็มีอิทธิพลต่อกระบวนการทางสังคมนรูปแบบอื่นๆ ภายในพหุสังคมด้วย

ในส่วนของพหุสังคมนั้น จากทฤษฎีเดิมของ John S. Furnivall ซึ่งชี้ว่าพหุสังคมดำรงอยู่ได้จากพลังภายนอกซึ่งกดดันให้สมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ภายในสังคมนั้นต้องปฏิสัมพันธ์กัน เฉพาะในระดับปัจเจกบุคคล ณ บริเวณย่านตลาดเท่านั้น

ถึงแม้ว่าเมืองแม่สอดจะเป็นพหุสังคมที่ประกอบขึ้นจากคนหลายเชื้อชาติ แต่ก็มิได้เป็นพหุสังคมตามนัยยะของ Furnivall ซึ่งให้ความสำคัญต่อการรวมกับบนพื้นฐานของการแบ่งแยก อีกทั้งยังมองข้ามสายสัมพันธ์ต่างๆ ที่เชื่อมโยงสมาชิกจากกลุ่มต่างๆ ทั้งระดับปัจเจกบุคคลและระดับกลุ่มเข้าด้วยกัน หรืออีกนัยหนึ่ง เขาไม่ได้เน้นที่บูรณาการของระบบสังคมเท่าที่ควร

นอกจากนี้แล้วแม่สอดยังเป็นพหุสังคมที่มีลักษณะพิเศษต่างจากสังคมนอื่นๆ ที่นักมานุษยวิทยาเคยศึกษามา เนื่องจากเป็นสังคมที่ตั้งอยู่บริเวณชายแดนซึ่งแสดงบทบาททางเศรษฐกิจได้อย่างชัดเจน การเกาะเกี่ยวกันขององคภาวะทางสังคม(Social entities) ไม่ได้เป็นผลมาจากการพึ่งพาอาศัยกันในเรื่องของเศรษฐกิจเท่านั้น แต่เกิดจากปัจจัยภายในอีกสองประการ นั่นคือ การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมนระหว่างกันทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับกลุ่ม และการที่ผู้คนในสังคมดังกล่าวให้คุณค่าต่อค่านิยมทางวัฒนธรรมชุดเดียวกัน

ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นพหุสังคมที่ซ้อนกันอยู่ถึงสองระดับ ระดับแรกเป็นพหุสังคมในระดับชุมชนมุสลิมซึ่งตั้งอยู่บนระดับที่สอง คือ ชุมชนแม่สอด อีกทีหนึ่ง ในระดับชุมชนมุสลิม ประกอบด้วยมุสลิมกลุ่มต่างๆ อย่างน้อยหกกลุ่มซึ่งมีสถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และ

อำนาจในการต่อรองแตกต่างกัน ในจำนวนนี้มุสลิมเชื้อสายพม่าหรืออะระกันเป็นกลุ่มที่มีสถานภาพต่ำที่สุด และเป็นกลุ่มที่อาศัยอยู่ ณ บริเวณที่อาจเรียกได้ว่าเป็นชายขอบของสังคมเมืองชายแดนแห่งนี้ ส่วนในพุทธสังคมระดับชุมชนแม่สอดนั้น พบว่ามีการปะทะสังสรรค์กันระหว่างผู้คนหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ กะเหรี่ยง ไทใหญ่ พม่า จีน ไทยล้านนา มุสลิม ชิกข์ และฮินดู ซึ่งมีการสมรสข้ามกลุ่มชาติพันธุ์มาตั้งแต่สมัยอดีต จนนำไปสู่สายสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างเครือญาติอันเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานประการหนึ่งของการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในพุทธสังคม นอกเหนือไปจากการมีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมร่วมกัน

ส่วนแนวคิดที่ว่าด้วยการเป็นเจ้าของกิจการขนาดเล็กเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของมุสลิมนั้น พบว่ามุสลิมแม่สอดส่วนใหญ่นิยมประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการค้าขาย โดยมักเป็นเจ้าของกิจการขนาดเล็กด้วยตนเอง ทั้งนี้เพราะพวกเขามีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับช่องทางเศรษฐกิจในพุทธสังคม ซึ่งเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ได้รับอิทธิพลมาจากระบบคิดของอิสลาม การที่มุสลิมแสดงบทบาทของการเป็นเจ้าของกิจการขนาดเล็กได้เป็นอย่างดีนั้น เกิดจากโครงสร้างของโอกาสที่เอื้ออำนวยต่อการดำเนินกิจการที่สนองตอบความต้องการของชุมชนมุสลิมเอง รวมทั้งความต้องการของสมาชิกในกลุ่มอื่นด้วย

นอกจากพฤติกรรมเชิงเศรษฐกิจซึ่งเสนอว่าเป็นเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์มุสลิมแล้ว ยังปรากฏว่ามีเอกลักษณ์ที่สำคัญอีก 2 ประการ คือ เอกลักษณ์ทางกายภาพ และเอกลักษณ์ทางพิธีกรรม แนวปฏิบัติทางศาสนา และระบบสัญลักษณ์

เมื่อพิจารณาการธำรงชาติพันธุ์ของมุสลิมในบริบทแห่งนี้ผ่านแนวการศึกษาเชิงกลไกการณ์ พบว่าถึงแม้จะเป็นสภาพแวดล้อมใหม่ที่พวกเขาเข้ามาอาศัยอยู่ก็ตาม แต่ชาวมุสลิมแม่สอดค่อนข้างมีอิสระในการแสดงออกซึ่ง “ความมีตัวตน” ของกลุ่มชาติพันธุ์ เนื่องจากบริบทที่พวกเขาดำรงอยู่เป็นพุทธสังคมชายขอบที่นโยบายของรัฐค่อนข้างผ่อนปรนและประนีประนอม นอกจากจะไม่ต้องตกอยู่ในภาวะถูกบีบบังคับให้ละทิ้งเอกลักษณ์ของตนเองแล้ว พวกเขายังมีโอกาสฟื้นฟูเอกลักษณ์ที่มีอยู่แล้วให้กลับคืนมาอีกด้วย ดังจะเห็นจากการรณรงค์ให้เด็กนักเรียนโดยเฉพาะเด็กนักเรียนหญิงสามารถแต่งกายถูกต้องตามหลักศาสนาอิสลามได้ อีกทั้งยังได้สร้างเอกลักษณ์ใหม่ขึ้นมาหลังจากดำรงอยู่ในสังคมแห่งนี้เป็นระยะเวลาหนึ่ง นั่นคือ การชูเอกลักษณ์ของการเป็น “คนไทย” นอกจากนี้ยังใช้เอกลักษณ์ของการเป็น “มุสลิม” และ “อิสลาม” ในการบ่งชี้ถึงความมีตัวตนภายใน

ชุมชนชายแดนดังกล่าว ขณะเดียวกันก็ละทิ้งอัตลักษณ์ “กะลา” ที่ถูกตีตราจากคนนอกกลุ่ม จนท้ายที่สุดก็ถูกผลักให้กลายเป็นอัตลักษณ์ของมุสลิมต่างด้าวแทน

ปัญหาและข้อเสนอแนะ

ผู้ศึกษาตัดสินใจทำวิทยานิพนธ์ในหัวข้อซึ่งเกี่ยวข้องกับชาวมุสลิมที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก เนื่องจากเห็นว่าเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ แล้ว มุสลิมเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ทางศาสนาที่มีการรวมตัวเป็นกลุ่มเป็นก้อนและรักษาเอกลักษณ์ของตนเองได้ดีที่สุด¹ และนี่เองเป็นคำตอบที่ผู้ศึกษาใช้อธิบายเมื่อถูกเพื่อนๆ หรือผู้ที่ทราบว่าคุณศึกษากำลังวิจัยเรื่องชาวมุสลิมอยู่ถามว่าเหตุใดจึงศึกษาคนกลุ่มนี้ หลายท่านเป็นห่วงเกรงว่าคุณจะประสบปัญหาหลายประการอันเนื่องมาจากความแตกต่างของศาสนา ด้วยเหตุที่ผู้ศึกษาเป็นพุทธศาสนิกชน และเรื่องของศาสนาก็เป็นประเด็นที่ละเอียดอ่อนและนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งได้ดีที่สุด ดังที่ผู้ศึกษาได้ประสบด้วยตัวเองขณะที่ไปสัมภาษณ์มุสลิมมีนผู้หนึ่งซึ่งถามผู้ศึกษาว่าทำไมถึงอยากศึกษามุสลิมแม่สอด ผู้ศึกษาตอบว่า “...เพราะมุสลิมแม่สอด ไม่เหมือนกับมุสลิมที่อื่น...” พูดยังไม่จบ มุสลิมมีนผู้นั้นก็พูดแทรก(ด้วยน้ำเสียงเกรี้ยวกราด)ทันทีว่า “ไม่เหมือนกันยังไง...มุสลิมที่ไหนก็เหมือนกันทั้งนั้น!...” ผู้ศึกษารู้สึกตกใจและไม่คิดว่าจะได้รับการปฏิบัติเช่นนั้น แต่ก็พยายามสงบสติอารมณ์แล้วบอกว่า “มุสลิมแม่สอด ไม่เหมือนมุสลิมที่อื่นๆ ในแง่ของเชื้อชาติ ภูมิหลังของการอพยพ...” เมื่อได้ฟังอย่างนั้นแล้วมุสลิมมีนผู้นั้นจึงมีท่าทีที่เป็นมิตรมากขึ้น

นี่เป็นตัวอย่างของปัญหาเรื่องความละเอียดอ่อนของเรื่องศาสนา ผู้ศึกษาเพิ่งทราบภายหลังว่ามุสลิมมีนผู้นั้นถือเคร่งศาสนามาก และคิดว่าสิ่งที่ผู้ศึกษาพูดว่า “ไม่เหมือน” นั้นสื่อความถึงความต่างในเรื่องของความเชื่อความศรัทธาต่ออิสลาม ฉะนั้น ประเด็นก็คือ ไม่ว่าเราจะตกอยู่ในสถานะใดหรือได้รับการปฏิบัติเช่นไรจากผู้คนใน “สนาม” นักมานุษยวิทยาต้องมีสติและควบคุมอารมณ์ให้ได้ และต้องระวังถ้อยคำที่ใช้ไม่ให้กำกวมหรือสื่อความหมายไปในเชิงลบ

เวลาที่ผู้ศึกษาเข้าไปเก็บข้อมูลตามครัวเรือนมุสลิมมีนนั้น ผู้ศึกษาต้องเสียเวลาพอสมควรเพื่อแจ้งถึงวัตถุประสงค์ของการเก็บข้อมูล และมักจะถูกถามว่าจะเอาข้อมูลไปทำอะไร โดยมากผู้ศึกษา

¹ ที่กล่าวเช่นนี้มีได้หมายความว่าแม่สอดมีเพียงชาวมุสลิมเท่านั้นที่เป็นกลุ่มคนที่น่าสนใจศึกษา แต่ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่น่าสนใจไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ไม่ว่าจะเป็น ไทใหญ่ พม่า จีน ล้านนา ชิกข์หรือฮินดู โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวไทใหญ่ซึ่งดูเหมือนว่าสำนึกของการเป็นคนไทใหญ่เริ่มลงเลือนลงทุกขณะ.

มักตอบว่าเอาข้อมูลไปทำการบ้านส่งครู แต่ถ้าเป็นผู้ที่มีการศึกษาอยู่บ้างก็จะบอกว่ากำลังทำวิทยานิพนธ์เรื่องชาวมุสลิมอยู่ พอพวกเขาทราบก็จะได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี เมื่อลองวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่ผู้ศึกษาถูกซักถามก็พอจะทราบว่า ช่วงเวลาที่เข้าไปเก็บข้อมูลภาคสนามอยู่นั้นเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่เทศบาลตำบลแม่สอดส่งเจ้าหน้าที่ไปสำรวจตามครัวเรือนต่างๆ เพื่อนำไปคิดภาษีบำรุงท้องที่ ชาวมุสลิมจึงระแวงว่าผู้ศึกษาจะนำข้อมูลไปให้หน่วยงานราชการอย่างเทศบาลตำบลแม่สอดก็เป็นได้ กรณีเช่นนี้เคยเกิดขึ้นกับผู้ศึกษามาแล้ว เมื่อคราวเรียนวิชาพิธีกรรมวิเคราะห์ และได้รับมอบหมายจากอาจารย์ผู้สอนให้ไปเก็บข้อมูลพิธีหิงกระจาดของคนไทยเชื้อสายจีนที่วัดมังกรกมลาวาส(วัดเล่งเน่ยยี่) ผู้ศึกษาและเพื่อนที่ไปเก็บข้อมูลด้วยกันไม่ได้รับความร่วมมือจากคณะกรรมการจัดงานแต่อย่างใด ทั้งๆ ที่ได้ทำหนังสือจากทางมหาวิทยาลัยแจ้งวัตถุประสงค์ของการเก็บข้อมูลไปให้ทางวัดแล้วก็ตาม ผู้ศึกษาทราบภายหลังว่าทางวัดระแวงว่าผู้ศึกษาและเพื่อนจะนำข้อมูลที่อาจเป็นผลเสียต่อทางวัดไปเผยแพร่ เพราะช่วงเวลาก่อนหน้านั้นทางวัดได้มีข้อขัดแย้งกับกรมการศาสนา การที่มีกลุ่มคนแปลกหน้าถือกล้องวิดีโอ กล้องถ่ายรูป ปากกา และสมุดโน้ต แฝงตัวอยู่ในพิธีอันศักดิ์สิทธิ์ จึงสมควรที่จะเป็น “บุคคลที่ไม่น่าไว้วางใจ” ในสายตาของพวกเขา

ทำนองเดียวกันกับกรณีที่ผู้ศึกษาเก็บข้อมูลในชุมชนมุสลิมแม่สอด เพื่อไม่ให้เป็นที่สะดุดตาของคนอื่นหรือต้องการได้ข้อมูลที่เป็นไปตามธรรมชาติ บางครั้งผู้ศึกษาต้องทำตัวประหนึ่ง “สายลับ” ทำตัวกลมกลืนกับคนอื่นๆ ในบริบทนั้น เช่นแฝงตัวเป็นลูกค้าเข้ามาใช้บริการในร้านน้ำชากาแฟ ลอบสังเกตความเป็นไปโดยใช้สายตาและหูให้เป็นประโยชน์มากที่สุด จากนั้นจึงกลับมาบันทึกสิ่งที่พบเห็นในภายหลัง

หลังจากที่ผู้ศึกษาเริ่มคุ้นเคยกับชาวมุสลิมในชุมชนแม่สอดแล้ว จึงได้รับความไว้วางใจมากขึ้น และมีโอกาสเข้าร่วมสังเกตการณ์ในพิธีกรรมที่ไม่เปิดโอกาสให้คนนอกเข้าร่วมอยู่หลายครั้ง ปัญหาการถูกหวาดระแวงจากคนที่เรากำลังศึกษาอยู่เป็นปัญหาใหญ่ที่นักมานุษยวิทยาแทบทุกท่านต้องประสบอยู่เสมอ

ปัญหาสำคัญของผู้ศึกษาขณะที่กำลังเก็บข้อมูลในพื้นที่ก็คือปัญหาเรื่องการสื่อสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวลาที่ต้องไปพูดคุยกับชาวมุสลิมเชื้อสายพม่าหรืออะระกันซึ่งไม่สามารถพูดภาษาไทยได้ ผู้ศึกษาจึงขอความช่วยเหลือจากเพื่อนคนหนึ่งซึ่งเป็นมุสลิมและพูดภาษาพม่าได้ ให้ช่วยเป็นล่ามขณะที่สัมภาษณ์มุสลิมต่างดาว แต่ถ้ามุสลิมต่างดาวคนใดพูดภาษาไทยได้บ้าง ผู้ศึกษาก็จะ

พยายามสื่อสารกับเขาด้วยตัวเอง เพราะเชื่อว่าเราจะรับรู้ถึงสิ่งที่เขาคิดได้โดยตรงไม่ต้องผ่านคนกลาง

อุปสรรคสำคัญอีกประการหนึ่งที่ผู้ศึกษาได้ทราบล่วงหน้า คือ การที่คนต่างดาวถูกผลักดันออกนอกประเทศไทย มุสลิมพม่าและอะระกันซึ่งมีสัญชาติที่อาศัยอยู่ในเขตชุมชนมุสลิมรอบนอกต้องอพยพออกไปจากพื้นที่นั้นอย่างเร่งด่วน ทำให้ความตั้งใจที่จะไปสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ให้ข้อมูลบางคนต้องหยุดชะงักไปอย่างน่าเสียดาย สถานการณ์ที่ตึงเครียดเช่นนี้ส่งผลให้ชาวมุสลิมต่างดาวที่ยังคงซ่อนตัวอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวต้องเพิ่มความระมัดระวัง รวมทั้งหวาดระแวงบุคคลแปลกหน้ายิ่งขึ้น จึงไม่เป็นที่น่าสงสัยเลยว่าเหตุใดผู้ศึกษาจึงไม่ได้รับการต้อนรับและความร่วมมือเท่าที่ควร มีอยู่หลายครั้งที่ผู้ศึกษารู้สึกเห็นใจและอดสงสารพวกเขาเหล่านั้นไม่ได้ แต่ก็ต้องรีบสลัดความรู้สึกนั้นออกไปเพราะในขณะเก็บข้อมูลไม่ควรเอาอารมณ์หรือความรู้สึกของผู้ศึกษาเข้าไปพัวพันกับสิ่งที่กำลังศึกษามากจนเกินไป

ท้ายที่สุด ณ ที่นี้ผู้ศึกษาใคร่ชี้แจงว่า ประเด็น ถ้อยคำ หรือข้อความต่างๆ ที่หยิบยกขึ้นในวิทยานิพนธ์เรื่องนี้มิได้เจตนาสร้างความแตกแยกระหว่างบุคคล หรือกลุ่มบุคคล แต่เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องนำมากล่าวอ้างเพื่อให้ประเด็นวิจัยสมบูรณ์ครบถ้วนยิ่งขึ้น ส่วนชื่อของบุคคลที่นำมากล่าวอ้างผู้ศึกษาพยายามหลีกเลี่ยงไม่ใช่ชื่อจริง นอกจากจะได้รับอนุญาตจากผู้ให้ข้อมูลแล้วเท่านั้น